Batalla de Cannae - Cannas

Autor:
Data de publicació: 23-10-2014

Per a la batalla del segle XI en la conquesta bizantina del Mezzogiorno, vegeu Batalla de Cannae (1018).

Batalla de Cannas

Part de la Segona Guerra Púònica

Data
2 d'agost de 216 aC

Ubicació

Cannae, Itàlia

41°18?23"N 16°7?57"ECoordenades: 41°18?23"N 16°7?57"E

Resultat
Victòria cartaginesa(veure Aftermath)

Belligerents

Estats italians
aliats
de la RepúblicaRomana: Etruscs
Samnites
Iapyges
Tribus numèriques
aliades, ibèriques i gal·leses

Comandants i líders

Gai Terentius Varro
Luci Aemilius Paullus †
Gn. Servilius Geminus †
Marcus Minucius Rufus †
Hannibal
Maharbal
Mago
Gisgo
Hanno
Hasdrubal

Força

86.400
homes • 80.000 infanteria
• 6.400 cavalleria
50.000
homes • 32.000
infanteria pesada • 8.000 infanteria lleugera
• 10.000 cavalleria

Baixes i pèrdues

67.500 (Livi
) • 48.200 morts
• 19.300 capturats

14.000+escapats [1][2]
5.700 morts (Polybius)

Segona guerra púnica

La Batalla de Cannas (2 d'agost de 216 aC) va ser un compromís clau de la Segona Guerra púnica entre la República Romana i Cartago, lluitada el 2 d'agost de 216 aC prop de l'antic poble de Cannas a Pulla, al sud-est d'Itàlia. L'exèrcit cartaginès, dirigit per Hannibal, envoltat i pràcticament aniquilat un exèrcit romà més gran sota els cònsols Luci Aemilius Paullus i Gai Terentius Varro. És considerat com una de les majors gestes tàctiques de la història militar i una de les pitjors derrotes de la història romana.

Després d'haver-se recuperat de les seves pèrdues a Trebia (218 aC) i al llac Trasimè (217 aC), els romans van decidir involucrar Hannibal a Cannas, amb aproximadament 86.000 tropes romanes i aliades. Van massar la seva infanteria pesada en una formació més profunda del que és habitual, mentre que Hannibal va utilitzar la tàctica de doble envolupant i va envoltar el seu enemic, atrapant la majoria de l'exèrcit romà, que després van ser sacrificats. La pèrdua de vida al costat romà va ser un dels combats més letals d'un sol dia en la història; Adrian Goldsworthy equipara el

nombre de morts a Cannas per "la massacre massiva de l'exèrcit britànic el primer dia de l'ofensiva de Somme el 1916." [3] Només uns 15.000 romans, la majoria dels quals eren de les guarnicions dels campaments i no havien participat en la batalla, van escapar de la mort. Després de la derrota, Capua i diversos altres estats de la ciutat italiana van desertar de la República Romana a Cartagi.

A mesura que la notícia d'aquesta derrota va arribar a Roma , la ciutat va ser presa del pànic. Les autoritats van recórrer a mesures extraordinàries, que incloïen consultar els Oracles de Sibil·la i enviar una delegació dirigida per Quint Fabi Pictor per consultar l'oracle delfic a Grècia. Per aixecar dues noves legions, les autoritats van baixar l'edat d'allistament i es van allistar criminals, deutors i fins i tot esclaus. Malgrat l'extrema pèrdua d'homes i equips, i una segona derrota massiva més tard aquell mateix any a Silva Litana, els romans es van negar a rendir-se a Hannibal. La seva oferta per rescatar supervivents va ser rebutjada bruscament. Els romans van lluitar durant 14 anys més fins que van aconseguir la victòria a la batalla de Zama.

Encara que durant la major part de les dècades següents la batalla va ser vista únicament com un gran desastre romà, per l'època moderna Cannas va adquirir una qualitat mítica i sovint s'utilitza com un exemple de la derrota perfecta d'un exèrcit enemic.

Contingut

Antecedents estratègics

La ruta d'invasió d'Hannibal

Poc després de l'inici de la Segona Guerra Púcica, Hannibal va creuar a Itàlia travessant els Pirineus i els Alps durant l'estiu i principis de tardor del 218 aC. [4] Ràpidament va guanyar grans victòries sobre els romans a Trebia i al llac Trasimene. [5] Després d'aquestes pèrdues, els romans van nomenar Quint Fabi Màxim Verrucos com a dictador per fer front a l'amenaça. [7]Fabius va utilitzar la guerra contra Hannibal, tallant les seves línies de subministrament i evitant batalles acampades. Aquestes tàctiques van resultar impopulars entre els romans que, a mesura que es van recuperar del xoc de les victòries d'Hanníbal, van començar a qüestionar la saviesa de l'estratègia fabiana, que havia donat a l'exèrcit cartaginès l'oportunitat de reagrupar-se. [9] La majoria dels romans estaven ansiosos per veure una conclusió ràpida a la guerra. Es temia que, si Hannibal continuà saquejant Itàlia sense oposició, els aliats de Roma podrien desertar al costat cartaginès per a l'autoconservació. [10] El 2007, la població de l'

Batalles de Trebia, Llac Trasimene i Cannas, en sentit antihorari, des de dalt

Per tant, quan Fabi va arribar al final del seu mandat, el Senat no va renovar els seus poders dictatorials i el comandament va ser donat als cònsols Gnaeus Servilius Geminus i Marc Atilius Regulus. [11] El 216 aC, quan es van reprendre les eleccions, Gai Terentius Varro i Luci Aemilius Paullus van ser elegits com a cònsols, posats al

comandament d'un exèrcit recentment elevat de mida sense precedents i dirigits a involucrar-se amb Hannibal. [12] Polybius va escriure:

El Senat va decidir portar vuit legions al camp, que mai s'havien fet a Roma abans, cada legió formada per cinc mil homes a més d'aliats. ... La majoria de les seves guerres són decidides per un cònsol i dues legions, amb la seva quota d'aliats; i poques vegades empren els quatre a la vegada i en un servei. Però en aquesta ocasió, tan gran va ser l'alarma i el terror del que passaria, van decidir portar no només quatre sinó vuit legions al camp.

— Polibius, Les històries de Polybius[13]

Estimacions dels nombres de tropes romanes

Roma normalment emprava quatre legions cada any, cadascuna formada per 4.000 soldats de peus i 200 cavalleria. [14] Percebre l'exèrcit cartaginès com una amenaça real, per primera vegada el Senat va introduir vuit legions, cadascuna formada per soldats de 5.000 peus i 300 cavalleria, amb tropes aliades numerades amb la mateixa quantitat de soldats de peu, però 900 cavalleria per legió, més que triplicar els números de legió. [15] Vuit legions —uns 40.000 soldats romans i una cavalleria estimada de 2.400) van formar el nucli d'aquest nou exèrcit massiu. [16] Livi cita una font que indica que els romans van afegir només 10.000 homes al seu exèrcit habitual. [17] Tot i que no hi ha un nombre definitiu de tropes romanes, totes les fonts coincideixen que els cartaginesos s'enfronten a un enemic considerablement més gran. [cal citació]

Comandament romà

Els cònsols van ser assignats cadascuna de les quatre legions al comandament, poques vegades emprant les quatre legions alhora a la mateixa tasca. No obstant això, el Senat temia una amenaça real i no només va desplegar les quatre legions al camp, sinó les vuit, inclosos els aliats. [15] Normalment, cada un dels dos cònsols comandaria la seva pròpia part de l'exèrcit, però atès que els dos exèrcits es van combinar en un, la llei romana els va requerir que alterés el seu comandament diàriament. El relat tradicional posa Varro al comandament el dia de la batalla, i gran part de la culpa de la derrota s'ha posat a les espatlles. [18] No obstant això, els seus orígens baixos semblen ser exagerats en les fonts, i Varro podria haver estat fet un escapat per l'establiment aristocràtic. [18] No tenia els poderosos descendents que Paullus tenia, descendents que estaven disposats i capaços de protegir la seva reputació —sobretot, Paullus era l'avi de Scipio Aemilianus, patró de Polybius (una de les principals fonts d'aquesta història). [19] El 2007, la població de la població

Preludi

Un monument modern a prop del lloc de la batalla de Cannas

A la primavera del 216 aC Hannibal va prendre la iniciativa i va prendre el gran dipòsit de subministrament a Cannas, a la plana de Pulla, situant-se entre els romans i la seva font crucial de subministrament. [20] Com va assenyalar Polybius, la captura de Cannas "va causar una gran commoció en l'exèrcit romà; per això no només va ser la pèrdua del lloc i les botigues que els angoixava, sinó el fet que manés el districte circumdant". [13] Els cònsols, resolent enfrontar-se a Hannibal, van marxar cap al sud a la recerca d'ell. [21] Després de dos dies de marxa, el van trobar a la riba esquerra del riu Aufidus, i van acampar a cinc milles (8 km) de distància. [21] El 2007, la població de l'

Varro, al comandament del primer dia, és presentat per fonts contemporànies com un home de naturalesa temerària i hubris, que estava decidit a derrotar a Hannibal. Mentre els romans s'acostaven a Cannas, alguns de la infanteria lleugera d'Hannibal i la cavalleria els van emboscar. [22] Varro va repel·lir l'atac i va continuar lentament en el seu camí cap a Cannas. [22] Aquesta victòria, encara que essencialment una mera escaramussa sense un valor estratègic per durar, va reforçar en gran mesura la confiança de l'exèrcit romà, potser donant lloc a una sobreconfiança per part de Varro. No obstant això, Paullus es va oposar al compromís, ja que estava prenent forma. A diferència de Varro, era prudent i cautelós, i creia que era una ximpleria lluitar en terreny obert, malgrat la força numèrica dels romans. Això va

ser especialment cert ja que Hannibal va tenir l'avantatge en la cavalleria (tant en qualitat com en quantitat). Malgrat aquests dubtes, Paullus creia que no era prudent retirar l'exèrcit després de l'èxit inicial, i va acampar dos terços de l'exèrcit a l'est del riu Aufidus, enviant la resta per fortificar una posició al costat oposat a una milla (2 km) del campament principal. [23] El propòsit d'aquest segon campament era cobrir els partits de cerca del campament principal i assetjar els de l'enemic. [24] El 2007, la població de l'

Els dos exèrcits es van quedar en els seus respectius llocs durant dos dies. Durant el segon dia (1 d'agost) Hannibal, conscient que Varro estaria al comandament l'endemà, va deixar el seu campament i va oferir batalla, però Paullus es va negar. [25] Quan la seva petició va ser rebutjada, Hannibal, reconeixent la importància de l'aigua des de l'Aufidus a les tropes romanes, va enviar la seva cavalleria al campament romà més petit per assetjar els soldats que portaven aigua que es van trobar fora de les fortificacions del camp. [25] Segons Polybius,la cavalleria d'Hannibal va pujar amb valentia fins a la vora del campament romà, causant estralls i pertorbant a fons el subministrament d'aigua al campament romà. [26] El 2007, la població de l'

El matí de la batalla, quan les forces es van aixecar, un oficial cartaginès anomenat Gisgo va comentar a Hannibal que la mida de l'exèrcit romà era sorprenent. "Hi ha una cosa, Gisgo, però més sorprenent", Hannibal va respondre frescament, "que no pren nota de." Després va explicar: "En tots aquests grans números davant nostre, no hi ha un home anomenat Gisgo", provocant rialles que s'estenen a través de les files cartagineses. [27] El 2007, la població de l'

Autors com Appian i Livy informen que Hannibal va enviar un petit contingent de 500-600 mercenaris per fingir desertar al costat romà. Aquests homes, celtibers segons Appian i Numídians segons Livi, haurien lliurat les seves armes als romans com a signe de bona voluntat mentre retenien espases curtes ocultes a la roba. Una vegada que la batalla va començar, seguint els plans d'Hannibal, els mercenaris haurien atacat, robant armes i escuts de les seves víctimes i causant caos i confusió al campament romà. No obstant això, es discuteix la veracitat d'aquesta part. [28] El 2007, la població de l'

La batalla

Data

Els historiadors antics rarament proporcionen les dates precises per als esdeveniments que descriuen; Per exemple, Livi no proporciona dates explícites per a cap de les batalles de la Segona Guerra Púòrica. No obstant això, Macrobi, citant l'annalista romà Quint Claudi Quadrigarius, afirma que la batalla va ser lluitada ante diem iiii nones Sextilis, o 2 d'agost. [29] El 2007, la població de l'

Els mesos del calendari romà pre-julià se sap que no corresponen al seu homònim dia julià; Per exemple, Livi registra un eclipsi lunar el 168 aC com es va produir el 4 de setembre, quan els càlculs astronòmics mostren que va succeir el 21 de juny d'aquell any. [30] Aquesta discrepància va sorgir del fracàs dels pontificis per realitzar correctament intercalacions, ja sigui per accident o per avantatge polític. Una revisió de l'evidència va portar P.S. Derow a identificar la data equivalent juliana seria l'1 de juliol de 216 aC; altres autoritats han suggerit altres dates julià. [31] El 2007, la població de la població

Exèrcits

Interpretació moderna d'un slinger de les Illes Balears (famós per l'habilitat dels seus slingers)

Les figures de les tropes involucrades en batalles antigues sovint no són fiables, i Cannas no és una excepció. Han de ser tractats amb precaució, especialment aquells per al costat cartaginès. [32] L'exèrcit cartaginès era una combinació de guerrers de nombroses regions, i podria haver numerat entre 40.000-50.000. La seva infanteria comprenia uns 8.000 líbia, 5.500 gaetulians, 16.000 gàl·lies, principalment Boii i Insubres (8.000 es van quedar al campament el dia de batalla) i 8.000 de diverses tribus d'Hispània, incloent ibers, celtibers i lusitans. [33] La cavalleria d'Hannibal també provenia de diversos orígens. Va comandar 4.000 numèrics, 2.000 peninsulars ibèrics, 4.000 gals i 450cavalleria líbia-fenícia. Finalment, Hannibal tenia un contingent auxiliar d'escaramussa format per 1.000-2.000 eslinga balears i 6.000 javelinmen de nacionalitat mixta, possiblement també incloent-hi els lusitans. [34] El factor d'unitat per a l'exèrcit

cartaginès va ser l'empat personal que cada grup tenia amb Hannibal. [35][36]

Equip

Les forces de Roma van utilitzar equips típics romans, incloent pila (javelina pesada) i hastae (llances d'empenta) com a armes, així com cascs de bronze tradicionals, escuts corporals i armadura corporal. [37] D'altra banda, l'exèrcit cartaginès va utilitzar una varietat d'equips. Els ibers van lluitar amb falcatas, mentre que celtiberians i lusitanians utilitzarien gladiirecte ,[38] així com javelins i diversos tipus de llances. [39] Per a la defensa, guerrers d'Hispània portaven grans escuts ovalats i sovint portaven un casc crestat fet de sinews d'animals. [39] La majoria dels guerrers dels peus gals probablement no tenien cap protecció que no fos escuts grans, i l'arma típica gal·la era una espasa llarga. [40] La cavalleria numímida estava molt lleugerament equipada, mancava de selles i brida per als seus cavalls, i no portava armadura però portava escuts petits, javelins i possiblement un ganivet o una fulla més llarga. [39] En canvi, la cavalleria peninsular ibèrica més pesada portava escuts rodons, espases, javelins i llances d'empenta. [41] La cavalleria gal·la igualment pesada va afegir la cadira de quatre banyes,amb els més rics revestits de correu, una invenció gal·lesa. [39] Els escaramusses que actuen com a infanteria lleugera portaven eslinges o javelinas. Els slingers balears,famosos per la seva exactitud, portaven eslinges curtes, mitjanes i llargues utilitzades per llançar pedres o bales. Poden haver portat un petit escut o pell de cuir simple en els seus braços, però això és incert. El mateix Hannibal, com molts oficials romans al costat oposat, podria haver estat portant una musculata de bronze i portant una falcata com la seva arma lateral personal. [42] El 2007 la població de fet de Saint

L'equip de la infanteria de la línia líbia ha estat molt debatut. Duncan Head ha argumentat a favor de llances apunyalades curtes. [43] Polybius afirma que els libis van lluitar amb equips presos dels romans prèviament derrotats. No està clar sinomés significava escuts i armadures o armes ofensives, encara que una lectura general suggereix que significava tot el panoply d'armes i armadures, i fins i tot l'organització tàctica. A part de la seva descripció de la batalla en si, quan més tard discutint el tema de la legió romana contra la falange grega, Polybius diu que "... contra Hannibal, les derrotes que van patir no tenien res a veure amb armes o formacions" perquè "El mateix Hannibal... va descartar l'equip amb el qual havia començat [i] armat les seves tropes amb armes romanes". [40] Gregory Daly s'inclina a l'opinió que la infanteria líbia hauria copiat l'ús ibèric de l'espasa durant els seus combats allà i així estaven armats de manera similar als romans. [45] Peter Connolly ha argumentat que estaven armats com una falange de piqueta. [46] Això ha estat discutit per Head, perquè Plutarc afirma que portaven llances més curtes que els triarii romans[43] i per Daly perquè no podien haver portat una piqueta impotent al mateix temps que un escut d'estil romà pesat. [44] El 2007, la població de l'

Desplegament tàctic

El desplegament convencional per als exèrcits de l'època va ser la col·locació de la infanteria al centre, amb la cavalleria en dues ales flanquejants. Els romans van seguir aquesta convenció bastant de prop, però van triar una profunditat extra en lloc d'amplitud per a la infanteria amb l'esperança de trencar ràpidament a través del centre de la línia d'Hannibal . [47] Varro sabia com la infanteria romana havia aconseguit penetrar al centre d'Hannibal a Trebia, i planejava recrear-ho a una escala encara més gran. [48] Els principes van ser estacionats immediatament darrere dels hastati, disposats a avançar en un primer contacte per assegurar que els romans presentava un front unificat. Com va escriure Polybius, "els maniples estaven més a prop l'un de l'altre, o els intervals es van reduir . . . i els maniples mostraven més profunditat que el frontal". [13]Toti que superaven en nombre els cartaginesos, aquest desplegament orientat a la profunditat significava que les línies romanes tenien un front d'aproximadament la mateixa mida als seus oponents numèricament inferiors. L'estil típic de la guerra antiga era abocar contínuament la infanteria al centre i intentar dominar l'enemic. Hannibal va entendre que els romans van lluitar contra les seves batalles com aquesta, i va prendre el seu exèrcit superat en nombre i els va col·locar estratègicament al voltant de l'enemic per guanyar una victòria tàctica. [50] El 2007, la població de la població

Desplegament inicial i atac romà (en vermell)

Hannibal havia desplegat les seves forces basant-se en les qualitats particulars de lluita de cada unitat, tenint en compte tant les seves fortaleses com les seves debilitats. [51] Aquest aspecte del lideratge d'Hannibal es va destacar

en l'ús d'una unitat ibera, els slingers balears, a qui va col·locar darrere de la infanteria per llançar els seus míssils en les masses de tropes romanes. [39] Va col·locar els seus ibers, celtibers i gals al mig, alternant la composició ètnica a través de la primera línia, amb ell mateix al front i al centre. [52] Les fonts romanes afirmen que la seva col·locació va ser escollida per ser les tropes més prescindibles i poc fiables, però les reflexions modernes creuen que aquestes forces van ser seleccionades pel seu enduriment de batalla per portar el pes del costat púrdic, ja que van ser encarregats amb la retirada controlada que finalment va fer possible el moviment en pinça d'Hannibal. [53] Mentrestant, la infanteria de l'Àfrica Púdica estava a les ales a la vora de la seva línia d'infanteria. Aquesta infanteria seguiria sent cohesionada i atacaria els flancs romans. [54] El 2007, la població de l'

Hasdrubal va dirigir la cavalleria ibera i gal·la a l'esquerra (al sud prop del riu Aufidus) de l'exèrcit cartaginès. [55] En col·locar el flanc del seu exèrcit a l'Aufidus, Hannibal va impedir que aquest flanc se superposi pels romans més nombrosos. Hasdrubal va rebre 6.000-7.000 soldats de cavalleria, i Hanno tenia 3.000-4.000 numèmids a la dreta. [56][55]

Hannibal pretenia que la seva cavalleria, formada principalment per cavalleria hispànica mitjana i cavall lleuger numímid, i col·loquessin sobre els flancs, derrotaria la cavalleria romana més feble i swing al voltant per atacar la infanteria romana des de la part posterior mentre pressionava sobre el centre debilitat d'Hannibal. [57] Les seves tropes africanes veteranes pressionarien des dels flancs en el moment crucial, i envoltarien els romans sobreestès. [100] El 2007, la població de l

Els romans estaven davant del turó que condueix a Cannas i s'envaïen en el seu flanc dret pel riu Aufidus, de manera que el seu flanc esquerre era l'únic mitjà viable de retirada. [58][pàginanecessària] A més, les forces cartagineses havien maniobrat de manera que els romans s'enfrontarien a l'est. No només el sol del matí baixa en els ulls dels romans, sinó que els vents del sud-est bufarien sorra i pols a les seves cares quan es van acostar al camp de batalla. [49] El desplegament d'Hannibal del seu exèrcit, basant-se en la seva percepció del terreny i la comprensió de les capacitats de les seves tropes, va resultar decisiu.

La batalla

A mesura que els exèrcits avançaven l'un a l'altre, Hannibal gradualment va estendre el centre de la seva línia, com Polybius va descriure: "Després d'elaborar així tot el seu exèrcit en línia recta, va prendre les empreses centrals d'hispànics i celtes i va avançar amb ells, mantenint la resta en contacte amb aquestes empreses, però a poc a poc caient, per tal de produir una formació en forma de mitja lluna, la línia de les empreses flanquejants cada vegada més primes a mesura que es va prolongar, el seu objecte és emprar els africans com a força de reserva i començar l'acció amb els hispànics i celtes." Polybius va descriure el feble centre cartaginès com desplegat en una mitja lluna, corbant-se cap als romans al mig amb les tropes africanes en els seus flancs en formació d'echelon. [13] Es creu que el propòsit d'aquesta formació era trencar l'impuls cap endavant de la infanteria romana, i retardar el seu avanç abans que altres desenvolupaments permetin a Hannibal desplegar la seva infanteria africana amb més eficàcia. [59] Mentre que la majoria dels historiadors senten que l'acció d'Hannibal va ser deliberada, alguns han anomenat aquest relat fantasmagòric, i afirmen que les accions del dia representen la curvatura natural que es produeix quan un ampli front d'infanteria marxa cap endavant, o la part posterior del centre cartaginès de l'acció de xoc de complir amb el centre romà fortament massicat. [60] El 2007, la població de la població

Destrucció de l'exèrcit romà

La batalla va començar amb un ferotge compromís de cavalleria als flancs. [61] Polybius va descriure molts dels genets hispànics i celtes que s'enfrontaven als romans desmuntant a causa de la manca d'espai per lluitar a cavall, i va anomenar la lluita "bàrbara" en el sentit de la seva brutalitat absoluta. [62] Quan la cavalleria cartaginesa va aconseguir la part superior de la mà, van tallar els seus oponents romans sense donar quart. [63]A l'altre flanc, els numèmids es dediquen d'una manera que només mantenia ocupada la cavalleria aliada romana. [63] Hasdrubal va mantenir la seva victoriosa cavalleria hispànica i gal·la sota control i no va perseguir la retirada de l'ala dreta romana. [63] En canvi, els va portar a l'altre costat del camp per atacar la cavalleria socii encara lluitant contra els numímids. [64] Assaltada

d'ambdós costats, la cavalleria aliada es va trencar abans que Hasdrubal pogués carregar-se en contacte i els numímids els perseguien fora del camp. [13][64]

Mentre que la cavalleria cartaginesa estava en procés de derrotar als genets romans, les masses d'infanteria d'ambdós costats avançaven cap a l'altre al centre del camp. El vent de l'est va bufar la pols a les cares dels romans i va ocultar la seva visió. Si bé el vent no era un factor important, la pols que tots dos exèrcits creats hauria estat potencialment debilitant a la vista. [49] Tot i que va dificultar el fet de veure les tropes, les tropes encara haurien pogut veure altres als voltants. La pols, però, no va ser l'únic factor psicològic involucrat en la batalla. A causa de la ubicació de batalla una mica llunyana, ambdós bàndols es van veure obligats a lluitar en poc somni. Un altre desavantatge romà va ser la set causada per l'atac d'Hannibal contra el campament romà durant el dia anterior. Tots aquests factors psicològics van fer la batalla especialment difícil per als infanteria. [65] El 2007, la població de la població

La infanteria lleugera d'ambdós costats es dedica a l'escaramussa indecisiva, provocant poques baixes i retirant-se ràpidament a través de les files de la seva infanteria pesada. [66] A mesura que la infanteria pesada romana va atacar, Hannibal es va quedar amb els seus homes al centre feble i els va mantenir junts en un retir controlat. La mitja lluna de les tropes hispàniques i gal·leses es va inclinar cap a dins a mesura que es van retirar pas a pas. Coneixent la superioritat de la infanteria romana, Hannibal havia instruït la seva infanteria a retirar-se deliberadament, creant un semicercle encara més estret al voltant de les forces romanes atacants. En fer-ho, havia convertit la força de la infanteria romana en una debilitat. Mentre que els rangs davanters avançaven gradualment, la major part de les tropes romanes van començar a perdre la seva cohesió, a mesura que les tropes de les línies de reserva avançaven cap a les creixents llacunes. [67] Aviat van ser compactats junts tan de prop que tenien poc espai per empunyar les seves armes. En pressionar fins ara endavant en el seu desig de destruir la línia de retirada i aparentment col·lapsar les tropes hispàniques i gal·leses, els romans havien ignorat (possiblement a causa de la pols) les tropes africanes que es van quedar sense compromís en els extrems projectants d'aquesta mitja lluna ara invertida. [60] Això també va donar temps a la cavalleria cartaginesa per conduir la cavalleria romana en ambdós flancs i atacar el centre romà a la part posterior. La infanteria romana, ara despullada de protecció en ambdós flancs, va formar una falca que va aprofundir i aprofundir en el semicercle cartaginès, conduint-se en un carreró format per la infanteria africana a les ales. [68] En aquest punt decisiu, Hannibal va ordenar a la seva infanteria africana girar cap a dins i avançar contra els flancs romans, creant un encerclament en un dels primers exemples coneguts d'un moviment de pinça. [69] El 2007, la població de l'

Quan la cavalleria cartaginesa va atacar els romans a la part posterior i els echelons flanquing africans els van atacar a la seva dreta i a l'esquerra, l'avanç de la infanteria romana va ser portat a una aturada brusca. [70] Els romans van ser tancats d'ara endavant en una butxaca sense mitjans d'escapament. [71] Els cartaginesos van crear un mur i van començar a massacrar-los sistemàticament. Polybius va escriure: "a mesura que els seus rangs exteriors es van reduir contínuament, i els supervivents es van veure obligats a retirar-se i abraçar junts, finalment van ser assassinats on es trobaven." [72] El 2007, la població de la població

Com va descriure Livi, "Tants milers de romans s'estaven morint... Alguns, a qui les seves ferides, pinçades pel fred del matí, havien despertat, a mesura que s'aixecaven, cobertes de sang, enmig dels munts de morts, van ser dominats per l'enemic. Alguns van ser trobats amb els seus caps submergits a la terra, que havien excavat; després d'haver-se asfixiat, com va aparèixer, va fer pous per a si mateixos, i després d'haver sufocat a si mateixos." [73] Victor Davis Hanson afirma que gairebé sis-cents legionaris van ser sacrificats cada minut fins que la foscor va posar fi a la sang. [74] Només 14.000 tropes romanes van aconseguir escapar, la majoria dels quals havien tallat el seu camí fins a la propera ciutat de Canusium.

Baixes
Romans

La mort d'Aemilius Paullus per John Trumbull, 1773

Polybius escriu que de la infanteria romana i aliada, 70.000 van morir, 10.000 capturats, i "potser" 3.000 van sobreviure. També informa que dels 6.000 cavalleria romana i aliada, només 370 van sobreviure. [100] El 2007, la població de l

Livy va escriure: "Quaranta-cinc mil i cinc-cents peus, dos mil set-cents cavalls, hi ha un nombre igual de ciutadans i aliats, es diu que han estat assassinats." [76] També informa que 3.000 infanteria romana i aliada i 1.500 cavalleria romana i aliada van ser presoners pels cartaginesos. [76] Altres 2.000 fugitius romans van ser arrodonits al poble nofortificat de Cannas per la cavalleria cartaginesa comandada per Carthalo, 7.000 van caure presoners al campament romà més petit i 5.800 en el més gran. [76] Encara que Livi no cita la seva font pel seu nom, és probable que hagi estat Quintus Fabius Pictor, un historiador romà que va lluitar i va escriure en la Segona Guerra Púclic. És Pictor qui livy anomena en informar de les baixes a la batalla de Trebia. [77] A més del cònsol Paullus, Livy continua registrant que entre els morts hi havia 2 guatlles, 29 de les 48 tribunes militars (algunes de rang consular, incloent el cònsol de l'any anterior, Gnaeus Servilius Geminus, i l'antic Magister equitum, Marcus Minucius Rufus), i 80 "senadors o homes que havien ocupat càrrecs que els haurien donat el dret a ser elegits al Senat". [76] El 2007, la població de la població

Els historiadors romans i grecs segueixen en gran mesura les figures de Livy. Appian va donar 50.000 morts i "molts" presoners. [78] Plutarc va estar d'acord, "50.000 romans van caure en aquesta batalla... 4.000 van ser portats vius". Quintilian : "60.000 homes van ser assassinats per Hannibal a Cannas". [80] Eutropi: "20 oficials de rang consular i pretorià, 30 senadors i 300 altres d'ascendència noble, van ser presos o morts, així com 40.000 soldats de peus, i 3.500 cavalls". [100] El 2007, la població de la

Alguns historiadors moderns, mentre rebutgen la figura de Polybius com a defectuosos, estan disposats a acceptar la figura de Livi. [82] Altres historiadors han arribat a estimacions molt més baixes. El 1891, Cantalupi va proposar pèrdues romanes de 10.500 a 16.000. [83] Samuels el 1990 també considerava la figura de Livy massa alta, sobre la base que la cavalleria hauria estat inadequada per evitar que la infanteria romana s'escapés a la part posterior. Dubta que Hannibal fins i tot volia un alt nombre de morts, ja que gran part de l'exèrcit consistia en italians als quals Hannibal esperava guanyar com a aliats. [100] El 2007, la població de l

Cartaginesos
Livy va enregistrar les pèrdues d'Hannibal a "uns 8.000 dels seus homes més valents." Polybius informa de 5.700 morts: 4.000 gàl·lis, 1.500 ibers i africans, i 200 cavalleria. [100] El 2007, la població de l

Seqüeles
Article més informació: Segona Guerra Púnica

Mai quan la ciutat estava en seguretat hi havia tan gran un pànic i confusió dins de les muralles de Roma. Per tant, vaig a reduir de la tasca, i no tractar de relacionar el que en la descripció he de fer menys que la realitat. El cònsol i el seu exèrcit s'havien perdut al Trasimenus l'any anterior, no era una ferida sobre una altra que es va anunciar, sinó un desastre multiplicat, la pèrdua de dos exèrcits consulars, juntament amb els dos cònsols: i que ara no hi havia cap campament romà, ni general ni soldat: que Apulia i Samnium, i ara gairebé la totalitat d'Itàlia , estaven en possessió d'Hannibal. Cap altra nació segurament no hauria estat aclaparat per aquesta acumulació de desgràcia.

— Livi, sobre la reacció del Senat romà a la derrota[86]

Durant un breu període, els romans estaven en total desmuntatge. Els seus millors exèrcits a la península van ser destruïts, els pocs romanents severament desmoralitzats, i l'únic cònsol restant (Varro) completament desacreditat. Com diu la història, Roma va declarar un dia nacional de dol, ja que no hi havia una sola persona que no estava relacionada ni familiar amb una persona que havia mort. Els romans es van tornar tan desesperats que van recórrer al sacrifici humà, enterrant dues vegades a la gent viva al Fòrum de Roma i abandonant un nadó de grans dimensions al mar Adriàtic (potser un dels últims casos de sacrificis humans pels romans, a més de les execucions públiques d'enemics derrotats dedicats a Mart). [100] El 2007, el

Felip V de Macedon va prometre el seu suport a Hannibal després de la victòria cartaginesa.

En només tres temporades de campanya (20 mesos), Roma havia perdut una cinquena part (150.000) de tota la població de ciutadans homes majors de 17 anys. [88] A més, l'efecte moral d'aquesta victòria va ser tal que la major part del sud d'Itàlia es va unir a la causa d'Hannibal. Després de Cannas, les províncies hel·lenístiques del sud d'Arpi, Salapia, Herdonia, Uzentum, incloent les ciutats de Capua i Tarentum (dues de les ciutats-estats més grans d'Itàlia) van revocar la seva lleialtat a Roma i van prometre la seva lleialtat a Hannibal. Com va assenyalar Livi, "Quant més greu va ser la derrota de Cannas que els que la precedeixen, pot ser vist pel comportament dels aliats de Roma; abans d'aquest fatídic dia, la seva lleialtat es va mantenir desenfadada, ara va començar a onades per la senzilla raó que van desespaiar del poder romà". [89] Aquest mateix any les ciutats gregues a Sicília van ser induïdes a revoltar-se contra el control polític romà, mentre que el rei macedoni, Felip V, va prometre el seu suport a Hannibal, iniciant la Primera Guerra macedoni contra Roma. Hannibal també va assegurar una aliança amb el nou rei Hieronymus de Siracusa, l'únicrei independent que va marxar a Sicília.

Hannibal comptant els anells de senyalització dels cavallers romans morts durant la batalla, estàtua de Sébastien Slodtz, 1704, Louvre

Livi il·lustra l'estat de la moral romana amb dues anècdotes vívides. El primer es refereix al germà d'Hannibal Mago, que havia tornat a Cartagi amb notícies de la victòria. Va informar al seu senat que en diversos compromisos amb els romans Hannibal havia matat més de 200.000 soldats i va prendre 50.000 presoners; de sis comandants, dos cònsols i un Mestre de cavall havien estat assassinats; i una sèrie d'aliats romans havien passat als cartaginesos. Llavors Mago va concloure el seu informe per tenir una col·lecció d'anells d'or abocats a la planta del consell davant dels senadors reunits. Va explicar que cada anell pertanyia a un dels equitatius que havien estat assassinats en la batalla i que s'havia guanyat l'anell a través d'una valentia excepcional. Les notes de Livi una autoritat sense nom va declarar que el volum de joies ascendia a tres mesures i mitja(Congius?), només per afegir "és generalment i més creïble sostenir que no hi havia més d'una mesura d'ells". [100] El 2007, la població de la

La segona es refereix a Luci Caecilius Metellus i altres tres tribunes militars , que s'havien refugiat a Canusium amb altres refugiatsromans. Desmoralitzats en la derrota, van discutir la possibilitat de salpar a l'estranger i trobar feina com a mercenaris per a algun príncep estranger. La paraula d'aquesta reunió va arribar al jove Publi Cornelius Scipio que, amb només uns pocs seguidors, es va dirigir a on estava en marxa la discussió i va irrompre a la cambra sostenint la seva espasa nua sobre els seus caps. Abans que els homes ondulants Scipio es diu que han plorat,

Juro amb tota la passió en el meu cor que mai desertarà de la nostra pàtria, o permetre que qualsevol altre ciutadà de Roma la deixi a l'lurch. Si trenqués el meu jurament pot júpiter, més gran i millor, portar-me a una mort vergonyosa, amb casa meva, la meva família, i tot el que tinc! Jura el mateix jurament, Caecilius! I la resta de tu, jura-ho també. Si algú es nega, contra ell es dibuixa aquesta espasa. [100] El 2007, la població de la

Després de la batalla, el comandant de la cavalleria numímida, Maharbal,va instar a Hannibal a aprofitar l'oportunitat i marxar immediatament a Roma. Es diu que la negativa d'aquest últim va causar l'exclamació de Maharbal: "D'una veritat els déus no han atorgat totes les coses a la mateixa persona. Saps conquerir, Hannibal; però no saps com fer ús de la teva victòria.". [73] Hannibal va tenir bones raons per jutjar la situació estratègica després de la batalla de manera diferent de Maharbal. Com va assenyalar l'historiador Hans Delbrück, a causa de l'elevat nombre de morts i ferits entre les seves files, l'exèrcit púclic no estava en condicions de realitzar un assalt directe a Roma. Hauria estat una demostració infructuosa que hauria anul·lat l'efecte psicològic de Cannas sobre els aliats romans. Fins i tot si el seu exèrcit estigués a plena força, un setge reeixit de Roma hauria obligat a Hannibal a sotmetre una part considerable de l'interior per tallar els subministraments de l'enemic i assegurar el seu propi. Fins i tot després de les enormes pèrdues patides a Cannas i la defecació d'alguns dels seus aliats, Roma encara tenia molta mà d'obra per prevenir això i mantenir forces considerables a Ibèria, Sicília, Sardenya i altres llocs malgrat la presència d'Hannibal a Itàlia. [92] La conducta d'Hannibal després de les victòries a Trasimè (217 aC) i Cannas, i el fet que va atacar Roma només cinc anys més tard, el 211 aC, suggereix que el seu objectiu estratègic no era la destrucció del seu enemic, sinó per desencoratar

els romans per carnisseria al camp de batalla i portar-los a un acord de pau moderat despullant-los dels seus aliats. [100] El 2007, la població de l'hotelera de 10.000 habitants.

Immediatament després de Cannas, Hannibal va enviar una delegació dirigida per Carthalo per negociar un tractat de pau amb el Senat en termes moderats. Malgrat les múltiples catàstrofes que Roma havia patit, el Senat es va negar a julivert. En canvi, van redoblar els seus esforços, declarant la mobilització completa de la població romana masculina, i van aixecar noves legions, alleujant camperols sense terra i fins i tot esclaus. [95] Així que les empreses eren aquestes mesures que la paraula "pau" estava prohibida, el dol es limitava a només 30 dies, i les llàgrimes públiques estaven prohibides fins i tot a les dones. [49]:386 Per a la resta de la guerra a Itàlia, no van acumular forces tan grans sota un comandament contra Hannibal; Van utilitzar diversos exèrcits independents, encara superant en nombre les forces púctiques en nombre d'exèrcits i soldats. La guerra encara tenia batalles ocasionals, però es va centrar en prendre punts forts i lluitant constantment d'acord amb l'estratègia fabiana. Això finalment va obligar a Hannibal amb la seva escassetat de mà d'obra a retirar-se a Croton des d'on va ser cridat a Àfrica per a la batalla de Zama,acabant la guerra amb una victòria romana completa. [cal citació]

Importància històrica
Efectes sobre la doctrina militar romana

Escut d'Enric II de França que representa la victòria d'Hannibal a Cannas, una al·ció al conflicte francès amb el Sant Imperi Romanogermànic durant el segle XVI.

Cannas va jugar un paper important en la configuració de l'estructura militar i l'organització tàctica de l'exèrcit republicà romà. A Cannas, la infanteria romana va assumir una formació similar a la falange grega. Això els va deixar vulnerables a la tàctica d'Hannibal de doble envolupant, ja que la seva incapacitat per maniobrar independentment de la massa de l'exèrcit els va fer impossible contrarestar l'entorn estratègic utilitzat per la cavalleria cartaginesa. Les lleis de l'Estat romà que requereixen el comandament d'alternar entre els dos cònsols restringien la coherència estratègica. [cal citació]

En els anys posteriors a Cannas, es van introduir reformes sorprenents per fer front a aquestes deficiències. En primer lloc, els romans "van articular la falange, després la van dividir en columnes, i finalment la van dividir en un gran nombre de petits cossos tàctics que eren capaços, ara de tancar junts en una unió impenetrable compacta, ara de canviar el patró amb flexibilitat consumada, de separar-se un de l'altre i girar en aquesta direcció o aquesta direcció." [96] Per exemple, a Ilipa i Zama, els principes es van formar bé fins a la part posterior dels hastati— un desplegament que permetia un major grau de mobilitat i maniobrabilitat. El resultat culminant d'aquest canvi va marcar la transició del sistema tradicional de menta a la cohort sota Gai Marius, com la unitat bàsica d'infanteria de l'exèrcit romà. [cal citació]

A més, una ordre unificada va arribar a ser vist com una necessitat. Després de diversos experiments polítics, Scipio Africanus va ser fet general en cap dels exèrcits romans a l'Àfrica, i se li va assegurar aquest paper durant la durada de la guerra. Aquest nomenament podria haver violat les lleis constitucionals de la República Romana, però, com va escriure Delbrück, "va efectuar una transformació interna que va augmentar enormement la seva potencialitat militar" mentre que va predir el declivi de les institucions polítiques de la República. A més, la batalla va exposar els límits d'un exèrcit ciutadà-milícia. Després de Cannas, l'exèrcit romà es va convertir gradualment en una força professional: el nucli de l'exèrcit de Scipio a Zama estava format per veterans que havien estat lluitant contra els cartaginesos a hispània durant gairebé setze anys, i havien estat modelats en una excel·lent força de lluita. [cal citació]

Estatus en la història militar
Cannas és tan famós per les tàctiques d'Hannibal com ho és pel paper que va jugar en la història romana. No només Hannibal va infligir una derrota a la República Romana d'una manera no repeada durant més d'un segle fins a la menys coneguda Batalla d'Arausio, la batalla ha adquirit una reputació significativa en la història militar. Com a historiador militar Theodore Ayrault Dodge va escriure:

Poques batalles de l'antiguitat estan més marcades per la capacitat ... que la batalla de Cannas. La posició era com per posar tots els avantatges al costat d'Hannibal. La forma en què el lluny de perfecte peu hispà i gal es va avançar en una falca en echelon... es va celebrar per primera vegada allà i després es va retirar pas a pas, fins que va arribar a la posició de conversa... és una simple obra mestra de les tàctiques de batalla. L'avanç en el moment adequat de la infanteria africana, i la seva roda dreta i esquerra sobre els flancs dels legionaris romans desordenats i concorreguts, està molt més enllà de l'elogi. Tota la batalla, des del punt de vista cartaginès, és una obra d'art consumat, sense superior, pocs iguals, exemples en la història de la guerra. [100] El 1997, el

Com va escriure Will Durant, "Va ser un exemple suprem de generalisme, mai millorat en la història... i va establir les línies de tàctiques militars durant 2.000 anys". [100] El 1998, el

El doble envolupant d'Hannibal a Cannas és sovint vist com una de les maniobres de camp de batalla més grans de la història, i és citat com el primer ús reeixit del moviment de pinça dins del món occidental per ser registrat en detall. [100] El 1999, el

"Model Cannas"

A més de ser una de les majors derrotes infligides en els braços romans, Cannas representa la batalla arquetípica de l'aniquilació, una estratègia la implementació reeixida ha estat rara en la història moderna. Com Dwight D. Eisenhower, el Comandant Suprem de la Força Expedicionària Aliada durant la Segona Guerra Mundial, va escriure: "Cada comandant de terra busca la batalla de l'aniquilació; Pel que fa a les condicions permeten, intenta duplicar en la guerra moderna l'exemple clàssic de Cannas". A més, la totalitat de la victòria d'Hannibal ha fet del nom "Cannas" un byword per a l'èxit militar, i s'estudia en detall en acadèmies militars de tot el món. La idea que tot un exèrcit podria ser envoltat i aniquilat dins d'un sol cop va portar a una fascinació entre els generals occidentals durant segles (incloent Frederic el Gran i Helmuth von Moltke), que va intentar emular el seu paradigma tàctic d'envoltant i tornar a crear les seves pròpies "Cannas". [74] L'estudi seminal de Delbrück sobre la batalla va tenir una profunda influència en els teòrics militars alemanys, en particular el Cap de l'Estat Major Generalalemany, Alfred von Schlieffen, el pla"Schlieffen"del qual es va inspirar en la maniobra de doble envolupant d'Hannibal. Schlieffen va ensenyar que el "model Cannas" continuaria sent aplicable en la guerra de maniobra al llarg del segle XX:

Una batalla d'aniquilació es pot dur a terme avui d'acord amb el mateix pla ideat per Hannibal en temps oblidats. El front enemic no és l'objectiu de l'atac principal. La massa de les tropes i les reserves no s'han de concentrar contra el front enemic; l'essencial és que els flancs siguin aixafats. Les ales no s'han de buscar en els punts avançats del front, sinó més aviat al llarg de tota la profunditat i extensió de la formació enemiga. L'aniquilació es completa a través d'un atac contra la part posterior de l'enemic ... Per aconseguir una victòria decisiva i aniquilant requereix un atac contra el front i contra un o ambdós flancs...

Schlieffen més tard va desenvolupar la seva pròpia doctrina operativa en una sèrie d'articles, molts dels quals van ser traduïts i publicats en una obra titulada Cannae. [cal citació]

El 1991, el general Norman Schwarzkopf Jr., comandant de les forces de coalició en la Guerra del Golf, va citar el triomf d'Hannibal a Cannas com a inspiració per a les operacions de coalició ràpides i reeixides durant el conflicte. [100] El 2007, la població de l'hotel era

Fonts històriques

Representació medieval de la batalla de Cannas

Hi ha tres relats principals de la batalla, cap d'ells contemporani. El més proper és Polybius, que va escriure el seu relat 50 anys després de la batalla. Livi va escriure en l'època d'August, i Appian més tard encara. El relat d'Appian descriu

esdeveniments que no tenen relació amb els de Livi i Polibi. [101] Polybius retrata la batalla com el nadir final de les fortunes romanes, funcionant com un dispositiu literari de tal manera que la posterior recuperació romana és més dramàtica. Per exemple, alguns sostenen que les seves figures de víctimes són exagerades —més simbòliques que fàctiques». [102] Livi retrata el Senat en el paper d'heroi i, per tant, assigna la culpa de la derrota romana al varro de naixement baix. Blaming Varro també serveix per aixecar la culpa dels soldats romans, a qui Livy té una tendència a idealitzar. [103] Els estudiosos tendeixen a descartar el compte d'Appian. El veredicte de Philip Sabin —"un farrago inútil"— és típic. [104] El 2007, la població de l'hotel era

L'historiador Martin Samuels ha qüestionat si era de fet Varro al comandament el dia sobre la base que Paullus podria haver estat al comandament a la dreta. La càlida recepció que Varro va rebre després de la batalla del Senat va ser en contrast amb la crítica salvatge es va reunir amb altres comandants. Samuels dubta de si Varro hauria estat rebut amb tanta calidesa si hagués estat al comandament. [105] Gregory Daly assenyala que, a l'exèrcit romà, la dreta era sempre el lloc de comandament. Suggereix que a la batalla de Zama Hannibal se li va citar dient que havia lluitat contra Paullus a Cannas i conclou que és impossible estar segur de qui estava al comandament el dia. [106] El 2007, la població de la població era de

Notes

^ Tot i que alguns autors afirmen que el resultat va ser una victòria decisiva per als cartaginins, la majoria dels autors no apliquen aquesta etiqueta al resultat.
^ Vegeu Pronunciació tradicional anglesa del llatí

Referències

^ Delbrück 1975, pàg.
^ Goldsworthy 2001, pàg.
^ Goldsworthy 2001, p. 159.
^ Goldsworthy 2001, p. 28.
^ Goldsworthy 2001, p. 33.
^ Goldsworthy 2001, pp. 36–37.
^ Titus Livius, Ab Urbe Condita, xxii.8
^ Goldsworthy 2001, p. 38.
^ Liddell Hart, Alfàbrega. l'estratègia.Nova York, Nova York: Penguin, 1967.
^ Livy, Ab Urbe Condita, xxi.19 (anglès)
^ Goldsworthy 2001, p. 40.
^ Goldsworthy 2001, p. 60.
^ Jump up to:Un b c d e f g (anglès) Polybius, Historiae("Les històries"), iii.107; traduït per Evelyn S. Shuckburgh, pres de "Internet Ancient History Sourcebook". Lloc web de la Universitat de Fordham.
^ Polibi, Historiae, i.16
^ Jump up to:Un B Polibi, Historiae, iii.107
^ La Cambridge Ancient History VIII: Roma i la Mediterrània 218–133 aC,Cambridge University Press, 1965.
^ Livy, Ab Urbe Condita, xxii.36
^ Jump up to:Un B Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Goldsworthy 2001, p. 75.
^ Jump up to:Un B Goldsworthy 2001, p. 77.
^ Jump up to:Un B Goldsworthy 2001, p. 80.
^ Goldsworthy 2001, p. 81.
^ [Consulta: 28 maig 2015]. Enemic de Roma. Evans Bros, 1965, ISBN 0-237-44320-1. Modifica la seva reserva!
^ Jump up to:Un B Goldsworthy 2001, p. 82.
^ Caven, B. Guerres Púctiques. Londres: George Werdenfeld i Nicholson Ltd., 1980.
^ Plutarc, Vides paral·leles, "Fabius Maximus".
^ Daly 2002, pàg.
^ Macrobi, Saturnalia, 1.1.6.26
^ Livy, Ab Urbe Condita, XLIV.37.8
^ Derow, "El calendari romà, 218–191 aC.", Phoenix, 30 (1976), pàg.

^ Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Goldsworthy 2001, p. 44.
^ Daly 2002, pàg.
^ Jump up to:Un b c d e Goldsworthy 2001, p. 54.
^ Jump up to:Un B Polibi, Historiae, iii.114
^ Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Jump up to:Un B Duncan Head, Exèrcits de les Guerres Macedonis i Púctiques (Grup de Recerca de Jocs de Guerra, 1983) p. 144.
^ Jump up to:Un B Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Connolly (1998), pàg.
^ Goldsworthy 2001, p. 100.
^ Goldsworthy 2001, p. 102.
^ Jump up to:Un b c d Dodge, Theodore. El hanníbal.Cambridge, Massachusetts: Da Capo Press (edició de reimpressió), 1891, ISBN 0-306-81362-9.
^ Molins, Penya-segat. El hanníbal.Chelsea House, 2008. Impressió.
^ [Consulta: 28 maig 2015]. Enemic de Roma. Evans Bros, 1965, ISBN 0-237-44320-1. Modifica la seva reserva!
^ Goldsworthy 2001, p. 110.
^ Fernando Quesada-Sanz, De guerreros a soldados: el ejército de Aníbal como un ejército cartginés atípico, Trabajos del Museo Arqueologico de Ibiza y Formentera, ISSN 1130-8095, Nº 56, 2005, ISBN 84-87143-37-7,
^ Goldsworthy 2001, pàg.
^ Jump up to:Un b c (anglès) Goldsworthy 2001, pàg.
^ Goldsworthy 2001, p. 108.
^ Goldsworthy 2001, pp. 111–112.
^ Bradford, E. Hannibal. [Consulta: 19 març 2011].
^ Healy 1994, pàg.
^ Jump up to:Un B Healy 1994, pàg.
^ Goldsworthy 2001, pp. 118–120.
^ Goldsworthy 2001, p. 120.
^ Jump up to:Un b c (anglès) Goldsworthy 2001, p. 126.
^ Jump up to:Un B Goldsworthy 2001, p. 149.
^ Daly 2002.
^ Goldsworthy 2001, pp. 114–116.
^ Goldsworthy 2001, p. 147.
^ [Consulta: 28 maig 2015]. Enemic de Roma. Evans Bros, 1965, ISBN 0-237-44320-1. Modifica la seva reserva!
^ Goldsworthy 2001, p. 148.
^ Goldsworthy 2001, p. 150.
^ Goldsworthy 2001, p. 152.
^ Healy 1994, pàg.
^ Jump up to:Un B Livy, Ab Urbe Condita, xxii.51 (Anglès)
^ Jump up to:Un B Hanson,"Batalla de Cannae"Company del Lector a la Història Militar, Cowley, Robert i Parker, Geoffrey (edd.), p. 70. Houghton Mifflin Company, 1996, ISBN 0-395-66969-3.
^ Jump up to:Un B Polybius, Historiae, iii.117
^ Jump up to:Un b c d Livy, Ab Urbe Condita, xxii.49 (anglès)
^ Livy, Ab Urbe Condita, xxii.7
^ Appian 1999,4.25.
^ Plutarc 1916, 16.8.
^ Quintilian, què fas? Instituti Oratoria,8.6.26.
^ Eutropi. Pont d'Història Romana, iii.10.
^ Daly 2002, pàg.
^ Cantalupi, P. "Le Legioni Romane nella Guerra d'Annibale", Beloch Studi di Storia Antica.
^ Samuels 1990, pàg.
^ Livy, Ab Urbe Condita, xxii.52.6
^ Livy, Ab Urbe Condita, xxii.54 (Anglès)
^ [Consulta: 19 març 2017]. Roma i Cartage en pau. Stuttgart, F. Steiner. ?9,0 9,1 9,2 9,3 9,4 9,4 9,4 9,4 9,4 9,4 9,4 9,4 9,4

9,4 9,4 9,4
^ [Consulta: 28 maig 2015]. Enemic de Roma. Evans Bros, 1965, ISBN 0-237-44320-1. Modifica la seva reserva!
^ Livy, Ab Urbe Condita, xxii.61
^ Livi, Ab Urbe Condita, xxiii.11–12
^ Livi, Ab Urbe Condita, xxii.53
^ Delbrück 1975, pàg.
^ Goldsworthy 2001, pp. 162–163.
^ Delbrück 1975, pàg.
^ [Consulta: 28 maig 2015]. Enemic de Roma. Evans Bros, 1965, ISBN 0-237-44320-1. Modifica la seva reserva!
^ Peter Paret, Gordon A. Craig, Felix Gilbert, Makers of Modern Strategy de Machiavelli a l'Era Nuclear (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1986), pàgina 337.
^ Theodore Ayrault Dodge, Hannibal(N.Y., N.Y.: Perseus Publishing, 2004), pàgines 378–379.
^ Will Durant, La història de la civilització, vol. III (N.Y., N.Y.: Simon i Schuster, 1944), pàgina 51.
^ O'Neill, Timothy R. "Reconeixement en el Manual de Camp de Rappahannock" (PDF). Modifica la seva reserva! Arxivat de l'original el30 setembre 2015. [Consulta: 4 juliol2013].
^ Goldsworthy 2001, p. 180.
^ Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Daly 2002, pàg.
^ Sabin, Felip. Batalles perdudes, p. 183.
^ Samuels 1990, p. 23.
^ Daly 2002, p. 120.

Bibliografia
Fonts antigues

L'any 1999, appian va ser un dels primers a fer-ho. "Guerra hannibalica". Biblioteca Digital Perseus.
Titus Livius (Livi), Ab Urbe Condita, traducció de Cannon Roberts.
Plutarc (1916). "Vida de Fabi Màxim". Biblioteca Clàssica Loeb.
Polybius, The Histories, traducció de W.R. Paton.

Fonts modernes

Astin, A.E. (ed) La Història Antiga de Cambridge, 2a edició, Volum VIII. Cambridge/Nova York: Cambridge University Press, 2006, ISBN 0-521-23448-4
Carlton, James. El Llibre de Citació Militar. El 2002, Thomas Dunne Books.
[1111]. Cannae: L'experiència de la batalla en la Segona Guerra Púòrica (PDF). Londres: Routledge. ? 3,0 3,1 3,2 3,3 3,4 3,4 3,4 3,4 3,4 3,4 3,4 3,4 3,4
Delbrück, Hans (1975) [1900]. Història de l'Art de la Guerra volum 1: Guerra en l'Antiguitat. Traduït per Walter J. Renfroe Jr. (3a ed.). Lincoln: Universitat de Nebraska Press. ? 1,0 1,1 1,2 1,3 1,3 1,4 1,4 1,4 1,5 1,5 1,5 1,5
Goldsworthy, Adrian (2001). Les Cannae. Londres: Cassell. ? 6,0 6,1 6,2 6,3 6,4 6,4 6,4 6,4 6,4 6,4 6,4 6,4
Healy, Mark (1994). Cannae 216 aC: Hannibal destrossa l'exèrcit de Roma. [Consulta: 28 desembre 2013]. ? 1,0 1,1 1,2 1,3 1,3 1,4 1,4 1,5 1,5 1,5 1,5 1,5
Hoyos, Dexter B. Hannibal: L'enemic més gran de Roma. Bristol Phoenix Press, 2005, ISBN 1-904675-46-8 (hbk) ISBN 1-904675-47-6 (pbk).
Lazenby, John Francis (1998) [1978]. La guerra d'Hannibal: Una història militar de la Segona Guerra Púòrica. Wilts: Universitat d'Oklahoma Press. Modifica la seva reserva el dret de fer una reserva.
O'Connell, Robert L. Els fantasmes de Cannae: Hannibal i l'hora més fosca de la república romana. Nova York: Random House, 2010. Modifica la seva reserva el dret de fer una reserva
Modifica la teva reserva! "La realitat de Cannae". Militärgeschichtliche Zeitschrift. 47 (1): 7–31. doi:10.1524/mgzs.1990.47.1.7.
Talbert, Richard J. A. (anglès) (ed.) Atles d'Història Clàssica. Londres/Nova York: Routledge, 1985, ISBN 0-415-03463-9.

Enllaços externs

A Wikimedia Commons hi ha contingut multimèdia relatiu a: Batalla de Cannae

Cannae – un tractat del comte general Fieldmarshal Alfred von Schlieffen
Batalla a Cannae Mommsen Història de Roma. Llibre 03 De la Unió d'Itàlia a la Subjugació de Cartagi i els Estats grecs. Pàgina 50
Jaciment arqueològic pensat com el lloc de batalla